

โครงการจัดการน้ำเสียในสมุทรปราการ (คลองด่าน)

27 กุมภาพันธ์ 2553

ตำบลคลองด่านตั้งอยู่ที่จังหวัดสมุทรปราการ แม้ว่าจะมีระยะห่างออกไปทางทิศตะวันออกของ กรุงเทพมหานครเพียง 20 กิโลเมตร และอยู่ใกล้กับเขตอุตสาหกรรม คลองด่านกลับยังคงเก็บรักษาความ ร่ำรวยของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมไว้ได้ วิถีชีวิตของประชาชนจำนวนมากจากจำนวนประชากร ผู้อยู่อาศัย 60,000 คน ที่คลองด่าน พึ่งพากิจกรรมการประมง รวมถึงการทำฟาร์มหอยแมลงภู

ในเดือนพฤศจิกายน ปี พ.ศ. 2538 ธนาคารพัฒนาเอเชีย หรือ เอดีบี ได้อนุมัติเงินกู้ 150 ล้านดอลลาร์สหรัฐ (ประมาณ 4,800 ล้านบาท) เพื่อสนับสนุนกรมควบคุมมลพิษภายใต้รัฐบาลไทย ในการก่อตั้งระบบจัดการ น้ำเสียที่ปล่อยออกจากโรงงานอุตสาหกรรมและประชาชนผู้อยู่อาศัยในเขตกรุงเทพและปริมณฑล รวมทั้ง สมุทรปราการ

ในตอนแรก มีแผนการสร้างโรงบำบัดน้ำเสียแยกกัน 2 แห่ง ใกล้กับแหล่งมลพิษหลัก ซึ่งมีโรงงานตั้งอยู่ ประมาณ 5,000 แห่ง อย่างไรก็ตาม ในช่วงที่เอดีบีให้การอนุมัติเงินกู้เพิ่มเติม 80 ล้านดอลลาร์สหรัฐ (2,560 ล้านบาท) จุดที่ตั้งโครงการได้ถูกขยับย้ายห่างออกไปจากจุดเดิมอีก 20 กิโลเมตร ไปทางคลองด่าน ซึ่งตั้งอยู่ ทางขอบทางด้านทิศตะวันออกของจังหวัดสมุทรปราการ

แผนการอันใหม่ คือ การสร้างโรงบำบัดน้ำเสียที่เป็นศูนย์กลางอย่างมาก ซึ่งจะเป็นหนึ่งในโรงบำบัดน้ำเสียที่ ใหญ่ที่สุดในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ที่ดำเนินการบำบัดน้ำเสีย รวมทั้งสารโลหะหนักและของเสียอันตราย ได้ 525,000 ลูกบาศก์เซนติเมตรต่อวัน

กองทุนความร่วมมือทางเศรษฐกิจในต่างแดนของประเทศญี่ปุ่น (หรือ โออีซีเอฟ) ซึ่งภายหลังปรับโครงสร้างเป็นธนาคารเพื่อความร่วมมือนานาชาติของญี่ปุ่นหรือ เจบีซี และล่าสุดได้ปรับโครงสร้างใหม่เป็น องค์การความร่วมมือระหว่างประเทศของญี่ปุ่น หรือ ใจก้า) ร่วมให้เงินกู้เพิ่มเติมในโครงการจัดการน้ำเสียคลองด่าน 50 ล้านดอลลาร์สหรัฐ หลังจากจุดที่ตั้งโครงการถูกเปลี่ยนแปลง โครงการทั้งหมดมีมูลค่าสูงขึ้นเป็นสองเท่า ถึง 687 ล้านดอลลาร์สหรัฐ

ชาวบ้านที่คลองด่านรู้จักเกี่ยวกับโครงการหลังจากที่การก่อสร้างได้เริ่มขึ้นแล้ว ในปลายปี 2538 พวกเขาเห็นป้ายที่บริษัทก่อสร้างซึ่งเป็นบริษัทร่วมลงทุน นำมาติดไว้ตรงหน้าอาคารก่อสร้างการจัดการบำบัดน้ำเสีย ชาวบ้านประหลาดใจที่รู้ว่าโรงบำบัดน้ำเสียขนาดยักษ์นี้อยู่ระหว่างทำการก่อสร้างแล้วในพื้นที่ข้างเคียงของพวกเขาแล้ว จากการที่ขาดการเปิดเผยข้อมูลอย่างสิ้นเชิง และการมีส่วนร่วมอย่างมีความหมายโดยชุมชนท้องถิ่น ชาวคลองด่านสามารถที่จะชี้ประเด็นความผิดพลาดใหญ่ๆ ของโครงการออกมาได้ ดังนี้

- 1) โรงบำบัดน้ำเสียไม่ได้ถูกเตรียมการเพื่อให้เกิดความเหมาะสมในการบำบัดสารโลหะหนักและของเสียอันตราย สารอันตรายเหล่านี้อาจถูกปล่อยลงสู่ทะเล ซึ่งจะทำลายกิจกรรมการประมงของท้องถิ่น
- 2) โรงบำบัดน้ำเสียถูกสร้างขึ้นบนดินอ่อนตลอดแนวชายฝั่ง และอาจได้รับผลกระทบจากน้ำท่วมและการกัดเซาะชายฝั่ง
- 3) การประเมินผลกระทบทางสิ่งแวดล้อม (อีไอเอ) ไม่ได้ถูกจัดทำขึ้นที่คลองด่าน และ
- 4) จุดที่ตั้งโครงการรวมเอาพื้นที่สาธารณะ เช่น คลอง ซึ่งไม่ใช่ที่ดินที่ได้รับการอนุญาตให้มีการซื้อและขายอย่างถูกกฎหมาย ที่ดินสำหรับโรงบำบัดน้ำเสียที่มีมากถึง 1,900 ไร่ (1 ไร่ เท่ากับ 1,600 ตารางเมตร) ถูกขายไปในราคาที่สูงมากกว่าราคาของหน่วยงานรัฐ เจ้าของที่ดินดั้งเดิมเป็นนักการเมืองท้องถิ่นที่อยู่เบื้องหลังการติดต่อซื้อขายนี้ ซึ่งนับว่ามีส่วนเกี่ยวข้องกับการเปลี่ยนแปลงที่ตั้งโครงการอย่างฉับพลันด้วย

ชาวบ้านคลองด่านได้รับข้อมูลว่า เอตีบี ได้สนับสนุนโครงการ และประเทศไทยได้เป็นเจ้าภาพจัดงานประชุมประจำปีของเอตีบี ครั้งที่ 33 ที่จังหวัดเชียงใหม่ ในเดือนพฤษภาคม 2543 พวกเขาตัดสินใจคุยกับเอตีบีโดยตรง ด้วยเชื่อว่าเอตีบีจะเห็นด้วยกับการยกเลิกโครงการที่มีข้อโต้แย้งนี้ ดังนั้น ตัวแทนชาวคลองด่าน 200 คน เข้าพบเจ้าหน้าที่อาวุโสของเอตีบี รวมทั้งรองประธาน และผู้อำนวยการบริหารอีก 2-3 คน ในจังหวัดเชียงใหม่ อย่างไรก็ตาม ผลกลับปรากฏว่าค่อนข้างเป็นการยากกับชาวบ้านที่จะทำให้เอตีบีแน่ใจในสิ่งที่ดูเหมือนว่าจะกระจ่างแจ้งแก่ใจพวกเขาที่อยู่แล้ว

ต่อจากนั้นในเดือนมิถุนายน 2543 ชาวบ้านพบกับคณะผู้แทนของเอดีบีที่คลองด่าน ในปลายปี 2543 พวกเขาเข้าหาหน่วยงานต่อต้านคอร์รัปชันของเอดีบี ชาวบ้านเตือนเอดีบีด้วยความจริงจังเกี่ยวกับโครงการที่มีปัญหา แต่คำเตือนของพวกเขาไร้ผล ในตอนที่ เอดีบี ตัดสินใจส่งคณะผู้ตรวจสอบอิสระมาในเดือนมีนาคม 2544 ผู้อยู่อาศัยชาวคลองด่านค่อนข้างท้อแท้กับความหวังที่ว่าเอดีบีจะยอมรับความผิดพลาดของเอดีบีเอง

อย่างไรก็ตาม เมื่อพินิจถึงความพยายามทุกขั้นตอนเพื่อคัดค้านโครงการ ในเดือนเมษายน 2544 ชาวบ้านคลองด่านดำเนินการยื่นฟ้องการเยียวยาอย่างเป็นทางการกับหน่วยงานมาตรฐานตรวจสอบของเอดีบี (ตอนนี้ พัฒนาเป็นสำนักงาน 2 แห่ง ของผู้ให้บริการโครงการพิเศษ (Special Project Facilitator) และ คณะให้การตรวจสอบ (Compliance Review Panel) สืบเนื่องจากกระบวนการของคณะตรวจสอบพยายามเข้าไปดูพื้นที่คลองด่าน เพื่อการสืบสวนในพื้นที่ในเดือนตุลาคม 2544 อย่างไรก็ตาม รัฐบาลไทยไม่ได้ให้การอนุญาตการลงพื้นที่ของคณะตรวจสอบ ดังนั้น คณะตรวจสอบต้องทำรายงานให้แล้วเสร็จในเดือนธันวาคม 2544 โดยที่ไม่มีการพบปะกับชาวคลองด่าน แต่ก็ได้ระบุไว้ในรายงานล่าสุดว่า เอดีบีได้ละเมิดนโยบายและกระบวนการดำเนินงานของตนเองหลายข้อ

นับว่าค่อนข้างมีนัยยะสำคัญ จากความไม่เอาใจใส่ของเอดีบีต่อเรื่องที่ผ่านมา ชาว รัายก็คือการที่คณะตรวจสอบยังคงไม่เห็นด้วยว่าโครงการต้องถูกยกเลิก พวกเขาเพียงแนะนำ ให้เปลี่ยนแปลงเล็กน้อยในการเยียวยา อาทิ การจ่ายค่าชดเชยที่เพียงพอให้กับชาวบ้านที่ได้รับผลกระทบ สิ่งที่ย่ำแย่กว่านั้นคือ ฝ่ายจัดการของเอดีบีปฏิเสธผลสรุปของคณะตรวจสอบ และปฏิเสธการละเมิดนโยบาย ในวันที่ 25 มีนาคม 2545 คณะกรรมการผู้บริหารของเอดีบี อภิปรายกรณีคลองด่าน แต่ก็ยังหลีกเลี่ยงการตัดสินใจที่ชัดเจนเกี่ยวกับนโยบายที่ละเมิดของเอดีบี

การเปลี่ยนแปลงต้องตั้งต้นอยู่ภายในประเทศไทย นายกรัฐมนตรีทักษิณ ชินวัตร ที่ขึ้นสู่อำนาจในปี 2544 ให้คำมั่นที่จะทบทวนโครงการสาธารณูปโภคขั้นพื้นฐานขนาดใหญ่ที่มีข้อโต้แย้ง รวมทั้งโรงบำบัดน้ำเสีย คลองด่าน ในความเป็นจริง นายกรัฐมนตรีทักษิณ ได้ไปที่คลองด่านด้วยตนเองในเดือนพฤษภาคม 2545 และกล่าวต่อหน้าชาวบ้านคลองด่านว่า “โครงการนี้ไม่ไปรังไร”

ภายหลังต่อมา คณะบริหารรัฐบาลทักษิณตั้งคณะกรรมการขึ้นมาหลายคน ซึ่งทำการศึกษาเป็นจำนวนหลายชุด จากการศึกษาเหล่านี้ ในวันที่ 24 กุมภาพันธ์ 2545 นายประพัฒน์ ปัญญาชาติรักษ์ ซึ่งขณะนั้นเป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม สั่งการให้ระงับการก่อสร้างโครงการ โดยอธิบายว่ารัฐบาลพบเห็นข้อผิดพลาดในสัญญาของโครงการ ผู้ร่วมลงทุนไม่ได้แจ้งให้รัฐบาลทราบว่าหนึ่งในบริษัทที่เป็นผู้เชี่ยวชาญในการบำบัดน้ำเสีย ได้ทำการเพิกถอนออกจากการร่วมลงทุนก่อนที่สัญญาจะถูกลงนาม ผู้ร่วมลงทุนขาดศักยภาพที่จะดำเนินการโครงการโดยปราศจากบริษัท

ต่อมา วันที่ 13 มกราคม 2547 กรมควบคุมมลพิษ ยื่นฟ้องร้องค่าเสียหายกับบริษัทเอกชนและบุคคล ต่อศาลอาญาของไทย รวมเป็นจำนวน 19 ราย รวมทั้งนายวัฒนา อัสวเหม อธิบดีรัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงมหาดไทย จากการครอบครองโฉนดที่ดินอย่างผิดกฎหมายในโครงการและขายให้กับกรมควบคุมมลพิษในราคาสูงผิดปกติ ในเดือนมีนาคม 2547 สำนักงานที่ดินได้เพิกถอนการออกโฉนดที่ดิน 1,358 ไร่ ซึ่งทำให้สัญญาของรัฐบาลกับผู้ร่วมลงทุนเป็นโมฆะ

เมื่อวันที่ 14 มิถุนายน 2550 สำนักงานคณะกรรมการป้องกันและปราบปรามการทุจริตแห่งชาติ สรุปว่าเจ้าหน้าที่รัฐ 9 คน รวมทั้งนายวัฒนา ได้มีส่วนเกี่ยวข้องในการได้มาซึ่งโฉนดที่ดินอย่างผิดกฎหมาย และได้ตัดสินใจส่งต่อคดีนี้ไปยังฝ่ายอาญาของศาลฎีกา สำหรับผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมือง ศาลกำหนดการตัดสินในเดือนสิงหาคม อย่างไรก็ตาม นายวัฒนา หลบหนีออกนอกประเทศไทย และไม่มาขึ้นศาล ต่อมาศาลตัดสินว่า นายวัฒนามีความผิดฐานรับสินบนเจ้าหน้าที่รัฐในการครอบครองที่ดินซึ่งมีส่วนเกี่ยวข้องกับโครงการ เขาถูกตัดสินจำคุก 10 ปี จากการขาดศาล

ในเดือนตุลาคม 2552 ศาลแขวงดุสิต มีหมายกำหนดการตัดสินคำพิพากษากรณีคลองด่าน แต่ตัดสินใจให้เลื่อนคดีนี้ออกไปจนถึงเดือนพฤศจิกายน เนื่องจากนายวัฒนาไม่มาปรากฏตัวต่อหน้าศาลอีกครั้ง ศาลได้ออกหมายจับนายวัฒนา เมื่อวันที่ 12 พฤศจิกายน 2552 นายวัฒนาถูกตัดสินลงโทษจำคุกเพิ่มเติมอีก 3 ปี จากการขาดศาล

ไม่นานหลังจากนั้น สัญญาระหว่างรัฐบาลไทยกับผู้ร่วมลงทุน ถูกประกาศเป็นโมฆะในเดือนมีนาคม 2547 เจบีซีเรียกร้องให้รัฐบาลไทยจ่ายเงินกู้ทั้งหมด ตามที่เอดีบียังคงเผยแพร่รายงานรอบครึ่งปีเรื่องโครงการ คลองด่านลงบนเว็บไซต์ของตนเอง โดยมีจุดประสงค์ในการติดตามการดำเนินงานของเครื่องมือที่วัดความ ถูกต้องเหมาะสม ซึ่งได้ถูกเสนอโดยคณะตรวจสอบและรับรองโดยคณะผู้บริหารของเอดีบี เอดีบีก็ได้หยุด การออกรายงานหลังจากปี 2547 ในขณะนี้ โครงการจัดการน้ำเสียคลองด่านได้ยุติลงแล้ว

ในระหว่างนี้ โรงบำบัดน้ำเสียยังคงเหลือทิ้งไว้แบบไม่เสร็จสมบูรณ์อยู่ที่คลองด่าน ในจุดหนึ่ง รัฐบาลไทย แสดงความสนใจในการฟื้นคืนโครงการนี้ขึ้นมา รวมทั้งมีแนวคิดในการติดตั้งระบบบำบัดน้ำเพื่อนำกลับมา ใช้ใหม่ แทนที่การปล่อยน้ำออกสู่ทะเลเพื่อหลีกเลี่ยงผลกระทบทางสิ่งแวดล้อม ชาวบ้านแย้งความคิดริเริ่มนี้ ของรัฐบาล ด้วยข้อเสนอในการปรับรูปแบบใหม่สิ่งก่อสร้างให้เป็นศูนย์วิจัยทางทะเลที่ไม่มีการคุกคามทาง สิ่งแวดล้อม แต่ทว่า ไม่มีความคิดใดๆ เหล่านี้ถูกทำให้เป็นจริงขึ้นมา เมื่อคุณเดินทางอยู่ในคลอง (ลำคลอง) ที่คลองด่านทุกวันนี้ จะยังคงแปลกใจว่าป่าชายเลนที่ครั้งหนึ่งเคยโล่งเตียนจากกิจกรรมการก่อสร้างกลับคืน สภาพมาอย่างรวดเร็ว และคงยากที่จะจินตนาการถึงโครงการจัดการน้ำเสียขนาดยักษ์ตั้งอยู่ตรงหลังป่า ชายเลน ธรรมชาติคงรู้ดีที่สุดว่าประชาชนผู้อยู่อาศัยอยากให้คลองด่านเป็นอยู่อย่างไร

ข้อมูลจัดเตรียมโดย Mekong Watch

ข้อมูลเพิ่มเติมกรุณาติดต่อ โทชิ โดอิ toshi-doi@mtd.biglobe.ne.jp

แปลจากต้นฉบับภาษาอังกฤษ โดย ทิพย์อักษร มั่นปาดิ, Mekong School Alumni